

Г.П. Пасемко,

к.е.н., доцент кафедри
економічної політики ХарРІ НАДУ,

О.С. Філоненко,

к.е.н., доцент кафедри
економічної теорії ХНАУ ім. В.В. Докучаєва

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ФОРМУВАННІ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У США

Висвітлено досвід інноваційної політики в США відносно підтримки фермерських господарств, спрямованої на розв'язання протиріч між умовами використання землі і вимогами ринку.

Ключові слова: інноваційна політика, фермерські господарства, США, сільськогосподарське виробництво.

Процес приватизації виробничих фондів, що здійснюється в сільському господарстві України, супроводжується утворенням дрібних господарств, які, в основному, закінчують господарський рік з низькою рентабельністю. Один із шляхів подолання вказаного недоліку є формування великого фермерського виробництва, що має місце в США, де цьому процесу сприяла державна інноваційна політика. Вивчення досвіду такої політики є одною з умов успішного забезпечення розширеного відтворення в АПК України.

Загальновідома й одержала світове визнання існуюча в Сполучених Штатах система економічної підтримки і стимулювання фермерських господарств і майже не розглянутою в нашій економічній літературі є проблема інновацій у фермерських господарствах, які б здійснювались за рекомендаціями державних і регіональних дослідницьких центрів і підтримувались державою. Тим часом, це дуже важливий напрямок аграрної політики, він завжди відображається у фермерських біллях, що приймаються раз на п'ять років [6, с. 238 – 249]. Ця проблема економічного обґрунтування інновацій у сільському господарстві особливо актуальна для України. Прийняття нового Земельного кодексу України означає, що розвиток її сільського господарства невідворотно став на

ринковий шлях. У зв'язку із цим ключового значення набуває відповідь на питання в якому напрямку повинні здійснюватися в ньому інновації. Досвід США може бути щодо цього багатим джерелом.

Велика кількість землеробів і економістів України вказують на недосконалість сучасних методів ведення сільськогосподарського виробництва, приводять факти виснаження й збіднення ґрунтів, піднімають проблеми контролю з боку держави за раціональним використаннями земельних ресурсів та державної підтримки аграрного виробництва, але, на жаль, ці дослідження не мають цілісного характеру [1; 3; 4].

Надзвичайна актуальність земельного питання в сучасних умовах вимагає вивчення зарубіжного досвіду і обґрунтування ступеня державного втручання у формування земельних відносин в Україні з метою запобігання погіршення стану земельних ресурсів та зростанню ефективності аграрного виробництва.

Говорячи про сільське господарство США, у т.ч. й фермерські господарства, треба в першу чергу враховувати той факт, що воно функціонує на підприємницькій основі.

Як стверджують американські економісти, багато особливостей фермерської політики держави своїми коріннями йдуть до великої депресії, коли була природною турбота про джерела фінансування і стан справ у цілому у фермерських господарствах. Саме тоді склалася практика втручання уряду у фермерські справи [6, с. 13]. Фермерам надавалася компенсація та видавалися пільгові кредити при скороченні посівних площ, використовувалися й інші види субсидій. Це мало два наслідки: по-перше, бюджет був перевантажений платежами фермерам, а по-друге, в умовах ринкової економіки фактичні сільськогосподарські видатки набагато перевищували сільськогосподарський бюджет видатків (табл. 1).

Сільськогосподарські видатки фермерів США [6, с. 46]

Види видатків	Роки				
	1970 – 1974	1975 – 1979	1980 – 1984	1985 – 1989	1990 – 1994
Сільськогосподарський бюджет видатків – за 5 років (у млрд дол.)	15,5	30,2	64,7	108,6	69,1
Реальні сільськогосподарські витрати – за 5 років (у млрд дол.)	47,6	51,1	77,5	108,9	56,9

Хоча відповідно до урядової програми (Government farm program outlays) повна собівартість співвідноситься з федерально встановленою ціною й необхідністю підтримки доходу [7, с. 421], перевищення фактичних витрат над тими, що передбачалися означало різке зменшення чистого доходу фермерів (net farm income). Це в кінцевому підсумку призвело до того, що зменшилися можливості нових вкладень і почало скорочуватися споживання (рисунок).

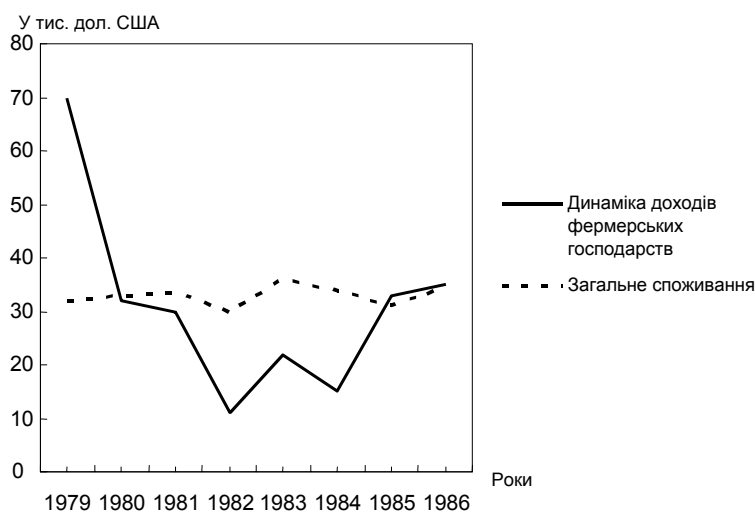

Рисунок. Дохід і споживання у фермерських господарствах штату Іллінойс [1, 30]

Малюнок ілюструє два моменти. По-перше, різке зменшення аж до 1984 р. прибутковості й зростання розриву між прибутковістю й споживанням. Відносна стабільність споживання не опиралася на зростання доходів. По-друге, починаючи з 1985 р., прибутковість стала рости так, що випереджала ріст споживання. Таке випередження є закономірністю розширеного відтворення господарств за рахунок внутрішніх резервів. Що ж відбулося в 1985 р.?

У 1985 – 1990 рр. були прийняті нові фермерські закони, згідно з якими значно скорочувалися видатки на регулюючі й підтримуючі програми, було обрано курс на ліквідацію компенсаційних виплат і встановлення лімітів на них окремій конкретній фермі. Мета цих змін полягала в орієнтації фермерів на ринкові відносини й умови діяльності.

У 1995 р. було прийнято новий фермерський білл (такі білли приймаються в США кожні п'ять років), але й у ньому зберігся принцип: по-перше, платити не просто за приналежність до фермерства; а по-друге, враховувати результати діяльності й стимулювати її високі економічні показники, насамперед, за рахунок фермерської ініціативи.

Незважаючи на політичні аспекти прийняття нових фермерських біллів, які мусуються навіть в економічній американській літературі [6, с. 45], значення їх полягає все-таки в тому, що вони відбили необхідність економічно стимулювати інновації, обумовлені новими вимогами до сільськогосподарського виробництва.

Стимулююче новаторство, з якого в кінцевому результаті завжди виходять інновації, неминуче має в умовах ринку ресурсозберігаючий характер. Ідея стимулюючого новаторства базується на тому, що відносно висока ціна одного фактора виробництва є економічним стимулятором технологічного забезпечення, без утрат для ефективності виробництва, заміну цього фактора більше економічним.

Загальноновизнано, що шляхи технологічних змін різноманітні. Проте вибір інновацій все-таки має свою об'єктивну основу. У сільському

господарстві використання землі як специфічного фактора виробництва визначається біологічними можливостями технологій, проблеми ж ефективного використання праці вирішуються шляхом розвитку механічних засобів, що забезпечують ті або інші технологічні потреби. Самостійне значення в сільському господарстві особливо з 50-х рр. ХХ ст. набули хімічні засоби виробництва: з одного боку, вони впливали на біологічну продуктивність землі, а з іншого – заміняли механічні засоби в багатьох технологічних операціях, особливо по захисту рослин. Отже, саме навколо всіх цих факторів виробництва та впливу на ефективність господарювання і повинна була обертатися проблема інновацій.

Технологічні зміни в ринкових умовах як передумова успішного господарювання стають за певних умов неминучі. Відбувається це за двох умов. По-перше, якщо від ринку виходять цінові сигнали, що відображають зміни й у попиті, і в самому рівні цін. По-друге, коли в нових умовах особливостей ринку економічно небезпечними стають недоліки структури витрат як з кількісної, так і з якісної точки зору. Саме така ситуація почала складатися із середини 60-х рр. ХХ ст. і до середини 80-х рр. стала очевидною і, як свідчать дані табл. 2, вимагала нового підходу.

Таблиця 2

Зміна в 1940 – 1985 рр. ефективності аграрного виробництва США (1940 р. =1) [7, с. 93]

Показники ефективності	Роки				
	1950	1960	1970	1980	1985
Вихід продукції:					
1. Витрати	1,14	1,31	1,50	1,74	2,03
2. Врожайність	1,10	1,46	1,65	1,92	2,31
Вихід продукції:					
3. Час	1,82	3,27	5,73	10,91	12,73

З погляду витрат ситуація склалася така: врожайність, починаючи з 1960 р., збільшувалася швидше, ніж віддача від зроблених витрат. Про те,

що затрати, які проводилися з технологічної точки зору, недостатньо ефективні, підтверджується й тим фактом, що за умов зростання продуктивності праці (вихід продукції/час), у 1985 р. порівняно з 1940 р. більш ніж у 12 разів, віддача витрат зросла лише у два рази.

Але проблема ефективності витрат полягає ще й у використанні хімічних засобів. Якщо з 1950 р. по 1980 р. витрати на механічні засоби не збільшилися, а витрати на працю зменшилися в три рази, то витрати на хімічні засоби збільшилися в чотири рази і вийшли на 1-ше місце у структурі витрат виробництва. Це означає, що відсталий порівняно з іншими показниками ефективності показник віддачі витрат зобов'язаний такій ситуації перш за все витратам на відносно дорогі хімічні засоби. Ситуацію загострила також та обставина, що невтримна хімізація вела до зниження значною мірою якості продуктів харчування, що позначилося на фермерській ціні, а FDA (Управління по санітарному нагляді за якістю харчових продуктів), починаючи з 1985 р., почало не тільки бити тривогу, але й прямо забороняти використання в сільському господарстві деяких хімічних засобів, а за багатьма іншими – знижувати стандарти їхнього використання [6, с. 191].

У дискусії, що розгорнулася серед американських економістів про змушені інновації, викристалізувалися дві точки зору. Відповідно до першої, перетворення повинні, насамперед, охопити фактори, що впливають на валовий продукт, і привести витрати цих факторів у відповідність до коефіцієнту цін. Друга точка зору свою увагу сконцентрувала на потребі в продуктах харчування і на необхідності привести у відповідність, за допомогою технологічних змін, до цієї потреби виробництво.

Практика інновацій у фермерських господарствах привела до того, що реалізовувалися обидва аспекти, оскільки в ринкових умовах необхідно враховувати як мікроекономічні (перша точка зору), так і макроекономічні (друга точка зору) аспекти.

Провідною формою здійснення змушених інновацій стали альтернативні шляхи технологічного розвитку. Альтернативний підхід базується на тому, що технологічні зміни розглядаються ним як ендогенний фактор усього процесу розвитку, тобто фактор, дія якого обумовлюється внутрішніми властивостями й причинами. У просторі цих властивостей і здійснюється найкращий вибір, що називається альтернативою. На можливостях альтернативних підходів і базується механізм вибору необхідних інновацій [5].

Вихідним моментом вибору альтернатив інноваційного економічного розвитку завжди є опора на такий фактор, стан якого інтегровано визначає весь виробничий процес. У сільському господарстві таким фактором виступає земля. І цілком закономірно, що фермери, змушені звернутися до інновацій, почали здійснювати їх стосовно, насамперед, до землі. Виразилося це в альтернативному підході до систем землеробства, оскільки саме через них проявляється дієвість інших факторів виробництва і здійснюється відтворення. Які при цьому виникли альтернативи, можна побачити з табл. 3, де наведено дані по провідному сільськогосподарському штату – Айові.

Розвиток альтернативних сівозмін виявив найбільш ефективні з них: кукурудза – соя й кукурудза – кукурудза (пшениця) – овес – сіно. Економічні переваги не полягають у тому, що вони без хімікатів можуть забезпечити екологічно чисту продукцію із врожайністю, що майже дорівнює врожайності інших систем, але з хімічними коштами.

Таблиця 3

Продуктивність сівозмін в 1985 – 1989 рр. у штаті Айова (США) [7, с. 94]

<i>Сівозміни</i>	<i>Врожайність (бушелів на акр)</i>	
	<i>с застосуванням новітніх добрив</i>	<i>без застосування новітніх добрив</i>
Кукурудза – кукурудза	129	51
Кукурудза – кукурудза (пшениця) – кукурудза – овес	110	78
Кукурудза – соя – кукурудза – овес	140	110
Кукурудза – овес – сіно – сіно	131	129

Кукурудза – соя	143	109
Кукурудза – кукурудза (пшениця) – овес –	137	106

Ці системи вирішують двояке завдання: забезпечують зниження витрат і екологічну чистоту. І на сьогоднішній день культури цих сівозмін – кукурудза й соя – є провідними в продукції рослинництва. Соя, крім того, виявилася універсальним продуктом і набула широкої популярності.

Проблема сівозмін, з погляду розвитку фермерських господарств, має фундаментальне значення. Це випливає з того, що всі засоби виробництва в землеробстві призначені для обслуговування землі й реалізують свою ефективність лише через неї, а по-друге – реальною формою існування землі є саме практично використовувані сівозміни. Всі інновації в сільському господарстві починаються з них і ними завершуються.

Доповнення до фермерських біллів, які приймалися після 1990 р., розраховані, насамперед, на економічне забезпечення використання саме цих сівозмін як основи процвітання фермерських господарств.

Досить істотною розробкою альтернативних систем використання землі є те, що в США їхнім науковим обґрунтуванням займаються в штатах регіональні дослідницькі центри сільського господарства, а методично керує соціальна комісія при департаменті сільського господарства. Практики й економісти-вчені США вважають, що рішення на основі інновацій назрілих економічних проблем фермерів ефективніше, якщо в них беруть участь в якості суб'єктів, що співпрацюють, регіональні або федеральні дослідницькі центри, спеціальні установи при органах федеральної й місцевої адміністрації, союзи фермерів, які виявляють проблеми, що набули особливої актуальності, займаються мобілізацією коштів для інновацій, оскільки більшість із них поодиночі впровадити неможливо.

Таким чином, найзагальніший теоретичний і практичний висновок із

обґрунтування необхідності інновацій у господарсько-економічній діяльності фермерів є в тому, що ці інновації зароджуються, по-перше, з протиріччя між умовами використання землі і вимогами ринку до її продукту, а по-друге, із об'єктивної необхідності нового поєднання факторів аграрного виробництва на основі пріоритету ефективного використання землі.

Досвід економічного забезпечення інновацій у фермерських господарствах США може бути використаний в Україні в тому розумінні, що розвиток інновацій приватних (фермерських) господарств можна здійснювати лише на основі впровадження ефективних систем використання землі. І цим напрямком, насамперед, повинні розвиватися аграрні економічні відносини й здійснюватися селянська (фермерська) політика держави.

Список використаних джерел

1. Бугуцький О.А., Бугуцький Ю.О. Землересурсний потенціал України // Вісник аграрної науки. – 1999. – № 4. – С. 67 – 71.
2. Коньгин А.А. Фермерське господарство США. – М.: Агропромиздат, 1989. – 207 с.
3. Ратошнюк Т.М. Основні напрямки збереження і підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь // Економіка АПК. – 2001. – № 1. – С. 31 – 33.
4. Шилепницький І.О. Необхідність посилення державного контролю за еколого безпечним використанням еродованих земель // Економіка АПК. – 2001. – № 5. – С. 20 – 24.
5. *Altemati Agriculture / Comitee on the Role of Alternative Farming Methods.* - Washington: National Academy Puss, 1989. – 245 p.
6. *Agricultural Policy Reform in the United States* Edited by Daniel A. Summer. – Washington: Publisher for the American Enterprise Institute, 1995. – 291 p.
7. *Sustainable Agriculture Research and Education in the Field / Board on Agriculture.* -Washington: National Academy Puss, 1991. – 426 p.

Pasemko G.P., Filonenko A.S. Role of the state in formation of the policy of farms in the USA.

This article include experience of an innovative policy in the USA concerning the support of farms directed on the decision of contradictions between conditions of use of the ground and requirements of the market is shined.

Key words: innovative politics, farms, USA, agricultural manufacture.

Пасемко Г.П., Филоненко А.С. Роль государства в формировании инновационной политики фермерских хозяйств в США.

Показан опыт инновационной политики в США относительно поддержки

фермерских хозяйств, направленной на устранение противоречий между условиями использования земли и требованиями рынка.

Ключевые слова: инновационная политика, фермерские хозяйства США, сельскохозяйственное производство.